

Fodor Ákos

## **Mányoki Ádám németországi tevékenysége**

Egyetemes barokk művészet

2023 – 2024/ 2.

ELTE BTK – Budapest

2024

Mányoki Ádám portréfestő elsősorban II. Rákóczi Ferencnek tett szolgálatai okán ismert széles körben napjainkban is. A magyarországi születésű művész tevékenységének nagy része azonban nem hazájához köti, hanem a német nyelvterülethez, ahol elsősorban Berlin, majd hosszabb ideig Drezda fejedelmi udvaraiban dolgozott. Ez a rövid dolgozat e két helyszínhez kapcsolódó festői munkásságát törekszik összefoglalni.

Korszakunkban az uralkodói udvartartás szerepe igen megnőtt. A meghatározott hierarchia szerint működő udvarok létszáma a kora újkor során jelentős mértékben növekedett, elsősorban reprezentációs céllal. Ismert, hogy a XVI. század eleje és a XVIII. század vége között ugrásszerűen megháromszorozódott. Az európai fejedelmi udvarok létszáma elérhette a több mint ezer főt is, ez azonban még elmaradt XIV. Lajos versailles-i udvartartásától, aminek körülbelül tízezer tagja volt. Megszaporodtak különböző udvari pozíciók is, amik sokszor már valódi funkcióval nem rendelkeztek, de azért a törekvő nemesség tagjai örömmel betöltötték ezeket. A fejedelmi udvarok mindig foglalkoztattak művészeket is, akár stílusteremtő szerepük is lehetett. A művészek olykor szintén az udvartartás egyes tagjaihoz hasonlóan az uralkodó bizalmas köreinek része is lehettek.<sup>1</sup>

Mányoki 1673-ban született az egykori Hont vármegyében, a napjainkban Pest megyében található Szokolyán egy nemesi származású református lelkészcsaládban. A magyarországi török háborúk miatt családja menekülni kényszerült. 1685-ben, a tizenkét éves Ádámot a braunschweig-lüneburgi csapatok főhadbírája magához vette és a németországi Cellébe vitte. Itt rajzolni tanult, majd 1692-re, tizenkilenc éves korában már önálló portréfestőként dolgozott Lüneburgban. Valószínűleg 1697-ben Hannoverbe ment, tanulmányi célból, majd 1700 körül Hamburgban dolgozott.<sup>2</sup>

1703-tól Berlinben tartózkodott, ahol nagyléptékű újítások, építkezések voltak folyamatban. III. Frigyes Brandenburg választófejedelemé 1701-ben I. Frigyes néven porosz király lett. Berlin, immár királyi fővárosként vonzotta a művészeket, szobrászokat, festőket és egyéb iparművészeket egyaránt. Az uralkodó nagy összegeket fordított a képzőművészek segítségével létrehozott reprezentációra, annak fényében is, hogy kevésbé volt műértő

---

<sup>1</sup> Kalmár 2003, p. 15–21.

<sup>2</sup> Buzási 2003, p. 409.

személyiség. Ellentétben például II. Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel vagy Erős Ágost szász választófejedelemmel akik terjedelmes képtárat állítottak össze.

A XVII. és XVIII. század fordulóján jelentős számú francia mester érkezett a városba. A nagyszabású építkezési vállalkozások közé tartozott a Fegyvertár építése, amit 1695-ben kezdtek meg. Tervezője a párizsi akadémia igazgatója, Francois Blondel volt, az építést az 1694-ben kinevezett Andreas Schülter szobrász és építész vezette. Ezzel egy időben kezdődött a charlottenburgi palota építése. Ezt megelőzve, az első jelentősebb munkálat az oranienburgi palota építése volt, amit már 1688-ban elkezdtek, amikor az uralkodó III. Frigyesként választófejedelem lett, melynek következtében Berlin környékén több kisebb palota is épült, hiszen a magasrangú arisztokraták is törekedtek a reprezentációra. Fényűző életmódot éltek, melybe a művészeti alkotások kereskedelme is beletartozott.

Berlinben 1698 óta dolgozott a francia építész Jean de Bodt, majd 1699-től Eosander Göthe is, aki Franciaországban tanulta mesterségét. Jean de Bodt barátja, Zacharias Longuelune is itt kapott munkát. Szobrászok közül említhető Guillaume Hulet és Renat Cherpantier. Az udvari szobrász a szintén francia Bartholomäus Damart lett 1703-tól. Még kertészt is Franciaországból hívtak. A francia hatáson kívül érvényesült az itáliai is, ugyanis több festőt küldtek Itáliába tanulmányok céljával, valamint olasz mestereket is alkalmaztak Berlinben. Említhető, hogy Dél-Németországból is érkeztek művészek, például rézmetszők Augsburgból.

A berlini művészet ekkor az udvar által szervezett volt, még nem organikus úton fejlődött. Ezt elősegítve 1696-ban megalapították a művészet akadémiát, mely harmadik volt Európában a párizsi és a római mellett, ami az egész országban iránymutató elvekkel szolgált. 1702-ben nevezték ki udvari festőnek az 1668-as születésű Friedrich Wilhelm Weidemannt, aki Londonban is képzei festészeti tudását. Műveit jellemzik a szigorú, feszes és tagolt kompozíciók, hangsúlyt fektetett a reprezentatív bútorok ábrázolására. Mondhatnánk, stílusa porosz volt.<sup>3</sup>

A francia művészet iránti érdeklődést megelőzte egy holland orientáció is. Ekként említhető Willem van Hosthorts aki 1647-től volt az udvar szolgálatában, illetve Adam de Clerk, aki 1678-tól 1705-ig volt a brandenburgi-porosz uralkodó szolgálatában. Franciaországból érkezett Abraham Romandon és fia Gedeon, aki viszont az angol

---

<sup>3</sup> Börsch-Supan 1980, p. 54 – 55., 89–90.

arcképfestői hagyományt vonultatta fel Berlinben, londoni tanulmányai nyomán. Itáliában képződött mesterek voltak Samuel Theodor Gericke 1696-tól, Joahann Friedrich Wentzel 1703-tól és az említett Weidemann is.<sup>4</sup>

Mányoki Ádám ebbe a pezsgő szellemi közegbe érkezett 1703-ban. Valószínűleg a rezidenciális építkezések és művészeti újítások vonzották a porosz fővárosba, egy esetleges megbízás reménye. A festőt a trónörökös, a későbbi I. Frigyes Vilmos bízta meg a 6. gyalogsági ezred tisztjei portrésorozatának megfestésével. A trónörökös a hadászat iránti érdeklődése miatt egész életében körülvette magát tisztjei portréival. A megrendelést valószínűleg Jan Anthonisz van Ravenstij hágai tiszttalériája inspirálhatta.<sup>5</sup> A sorozatból 55 portré maradt fenn, amely eredetileg 88 darabból állhatott, ahány tiszttalériát abban az időben teljesített szolgálatot. Nem minden darabját Mányoki festette, azonban nagy része, mintegy 40 darab az ő kezéhez fűződik. 1706–1707 során, másfél évig készült a tiszttaléria, amely stabil jövedelmet jelentett a festőnek.

A portrék egységes kivitelűek, ovális képmezőben, sötét, barna árnyalatokból álló háttér előtt láthatók a tisztek páncélzatban. A mellképeken minden más díszítőelemet elhagyott a festő. A háttér sötétje néhol a fej körül világosodik ki enyhén. Lendületes ecsetvonások jellemzik, különösen a haj kivitelezése nagyvonalú. Az arcok élénkek, Mányokira jellemző módon mélyreható, hatásos tekintetűek. A jobb felső sarokban fehér festéssel az ábrázolt személy neve olvasható és olykor a tiszti rangra emelés évszáma. Az első berlini időszakából még ismert egy 1705-1706 körül keletkezett képmás egy sötétvörös kabátot viselő ismeretlen fiatalemberről, mely portré a korabeli berlini festészetben jelenlévő franciás jelleget tükrözi.<sup>6</sup>

Mányokit időközben felkérte II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem udvari festőjének, amit el is fogadott, hiszen Berlinben hiába várt a rangos kinevezésre, ott ugyanis a francia festőket részesítették előnyben. Éppen ezért az udvari festői posztot Berlinben Antoine Pesne töltötte be 1711-től. Időközben Mányoki Berlinben Rákóczi feleségének portréját készítette el. A fejedelemnek szüksége volt egy megfelelő, nyugat-európai színvonalon dolgozó alkotóra, aki elősegíti az udvari reprezentációját. A szabadságharc miatt Mányoki előtt csupán

---

<sup>4</sup> Buzási 2003, p. 34–36.

<sup>5</sup> Börsch-Supan 1980. p. 110.

<sup>6</sup> Buzási 2003, p. 38–48.

egy művészt alkalmazott, Daniel Warou svéd éremművészt, akitől 1705 folyamán három emlékérmét rendelt arcképével ellátva.

A festő 1707 őszén ált szolgálatba Rákóczi mellett, amikor is a fejedelem elrendelte, hogy Mányoki sajátítsa el a rézmetszés technikáját. Erre a politikai propaganda miatt volt szükség, elsősorban Rákóczi arcképének terjesztése céljából.

Ebből az időszakból műve alig ismert. A Berlinben készült Rákóczinét ábrázoló portré utólagos párjaként elkészítette a fejedelem portréját is, ami azonban saját kezű másolatban maradt fenn 1707-ből. Szintén ez alapján készült egy miniatűr változat is Rákócziról.

Mányoki a fejedelem érdekében diplomáciai ügyeket is ellátott külföldi útjai során. 1709 és 1711 között két és fél éves küldetéshez csatlakozott Klement János oldalán, akivel Varsón és Berlinen át Hollandiába, a hágai béketárgyalásra tartottak. Berlinben Mányoki közreműködésével elkészült Rákóczi metszett portréja, amit terjeszteni törekedtek.

Az út festészetében jelentős változásokat hozott. A holland festőkortársak hatottak rá; „[...] ekkor vette át a háttérbe olvadó, kontúr nélküli arc- és alakformálást, tökéletesítette a tónusok harmonikus egységét biztosító lazúrfestést, elsajátítva egyúttal az egyenletes, ecsetnyom nélküli felületkialakítás technikáját is.”<sup>7</sup> Az 1711-ben megkötött szatmári béke után a lengyelországi Gdanskba távozott Rákócziról 1712-ben készült híres portré már ennek jegyeit mutatja. A fejedelmet portréja bensőséges hangulatú, a képen magyar nemesi ruhában, privát emberként láthatjuk. Az arckép Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király számára készült ajándékba, ez volt Mányoki utolsó alkotása Rákóczi megbízásából.<sup>8</sup>

Még az 1712-es Rákóczi portré előtt Mányoki stílusában mozgalmas változások történtek. 1711-ben Berlinben megismerkedett a nálánál fiatalabb Antoine Pesne francia festővel, aki a holland stílus mellett szintén hatott rá. Pesne szintén táplálkozott a németalföldi hagyományból, mindemellett műveit erőteljes festőiség jellemzi, színvilága velencei. Portrék mellett életképeket, zsánerképeket is festett. Pesne hatását tükrözi Mányoki 1711-ben, Berlinben készített önarcképe. Rajta a művész szokatlan közvetlenségű, laza, mellén szétnyíló ingben láthatjuk. Bal kezében paletta és ecsetek, jobb kezében festőpálcára támaszkodik. Kompozíciójában Pesne 1710 körüli hasonló önarcképének átvétele. Puha anyagú, felhajtott karimájú kalapja szintén Pesne egy képét juttatja eszünkbe, amit egy szalmakalapos lányt

---

<sup>7</sup> Buzási 2003, p. 56.

<sup>8</sup> Buzási 2003, p. 50–57.

ábrázol zöldekes kosárral. A király Pesnét megbízta egy női arcképsorozattal 1710 körül, melybe Mányokit is bevonta, így együtt is dolgoztak. Időközben kiderült, hogy a szabadságharcot elvesztett Rákóczi mellett sem dolgozhat sokáig, és a poroszországi udvari munkájára sem tartottak igényt.<sup>9</sup>

Végül megbízást Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király megbízásából kapott 1713-ban. A fennmaradt művek a lengyel udvar nőtagjait ábrázolja. A sorozat a fejedelem drezdai Residenzschloß úgynevezett „szépséggalériájának” képezte részét. Erős Ágost idejének nagy részét Varsóban töltötte, Mányoki viszont elsősorban Drezdában alkotott, azonban nem egyedüli festőként teljesítette azt a temérdek megrendelést, amely akkoriban a festőkre irányult. Kortársai voltak Heinrich Christoph Fehling, Daniel de Savoye, David Hoyer.

Drezda, Szászország fővárosa a XVIII. századra a barokk művészet fellegvára lett. 1670–1680-as években meghatározó alkotó volt Samuel Bottschild, aki az említett Fehlinggel készítette el a drezdai Grosser Garten palotájának díszítését. A drezdai barokk festészetben jól elkülöníthető stíluskorszakok követték egymást. A XVII. századi és a XVIII. század eleji képek sötétebb tónusúak voltak, majd később sokkal világosabbak lettek. Berlinhez hasonlóan Drezda művészeti élete is a különböző városokból meghívott művészek összhatásából fejlődött ki. Itáliából, Franciaországból, Hollandiából, Berlinből és Bécsből egyaránt hívtak művészeket. Jelentős velencei festők voltak: Alessandro Mauro, Guiseppe Galli-Bibiena, Gasparo Diziani, Giovanni Battista Grone, Griovanni és Antonio Pellegrini. Legnagyobb hatással valószínűleg a francia Louis de Silvestre volt, aki a király első számú festője volt. Említhető még Johann Alexander Thiele is, aki 1714-1715 körül érkezett a városba, számos vedutát festett, vagy Ismael Mengs miniatúrafestő szintén ekkor telepedett el.

Érdemes kiemelni, hogy Drezdában az egyházi megrendelések nem voltak jelentősek, szinte minden művészeti alkotás a világi hatalom embereihez kötődik. Még a templomi díszítéseket sem az egyház képviselői rendelték meg, hanem a fejedelmi udvar. Legmarkánsabb példája a Hofkirche építtetése volt, amelyet Erős Ágost fia, III. Ágost rendelt el. A katolikus hitre áttért király megbízásából 1739-ben kezdték építeni, de csak 1755-re készült el. Belső festészeti díszítése sosem készült el teljesen.<sup>10</sup>

---

<sup>9</sup> Buzási 2003, p. 67–73.

<sup>10</sup> Marx 2003, p. 29–50.

A király mellett kiemelendő Heinrich Brühl gróf szász miniszter mecénási tevékenysége. A politikai ügyek mellett művészetpártoló és műgyűjtő volt, több palotát építtetett. Ezer darabos képtárat állított össze, amely 1744-ben külön épületben kapott helyet az Elba parti „Brühl teraszon”. Brühl gróf mellett számos műgyűjtő és művészethez értő személyiség élt Drezdában. Ilyen volt például Brühl gróf titkára, Heinrich Graf von Heineken aki kora egyik legjobb műértője volt, és 1746-tól a királyi rézmetszetgyűjtemény igazgatója. Christian Ludwig von Hagedorn diplomata és művészeti író a drezdai Művészeti Akadémia igazgatója lett, személyesen ismert művészeket, pl. Thiele-t vagy Mányokit, akinek életrajzát is megírta 1755-ben. A korabeli viszonyokra reflektálva írja: „Előkelő úrnak kabinetje van, vagy ranghoz illőbben szólva galériája van, habár a kettő nem ugyanaz, most élő mesterekkel festet, és mindegyikük munkájával egy egész szobát díszít ki: akkor ez erény és az urat mecénásnak hívják.”<sup>11</sup>A festmények elhelyezésére két lehetőség volt adott. Egyrészt a reprezentációs céllal elkészített festményeket, amik általában sorozatok részeként létrejött alkotások voltak a különböző drezdai paloták falán kaptak helyet, a Hubertusburgban, a pillnitz-i vagy a moritzburgi kastélyban. Másrészt az udvar fenntartott egy képtárat az igazán kvalitásos művek számára, ahol elsősorban a régi mesterek alkotásai kaptak helyet és a magas színvonalú kortársaké. Arckép esetén sokszor nem az ábrázolt személye volt a bekerülés oka, hanem a festmény technikai minősége.<sup>12</sup>

A királyi tulajdonban lévő képek galériájáról két ízben is leltárt készítettek. Először 1722–1728 között készült el, amiben Mányokinak 47 műve szerepelt. A második leltár az úgynevezett „1741 előtti” képeket tartalmazza, amelyben 57 festmény származott Mányokitól. Az utóbbi leltár egészen pontosan, tematikusan csoportosította a műveket, az ábrázolt személyek szerint: szász, porosz, anhalt-dessau-i stb. Mányokinak több számlája is fennmaradt, amin felsorolja az elkészült műveit, ezért viszonylag jól azonosíthatók az ábrázolt személyek, annak ellenére is, hogy a két leltárkönyv nem egészen fedi egymást. Mányokitól összesen 63 mű volt megtalálható a képtárban, azonban ez a szám később némileg nőtt további képek bekerülésével.

Mányoki 1710-es évekbeli képeit egyfajta útkeresés jellemzi. Az Erős Ágost megrendelésére 1713-ban lengyel udvari hölgyekről készített portré kissé konzervatívabbnak

---

<sup>11</sup> Marx 2003, p. 51.

<sup>12</sup> Marx 2003, p. 47–54.

tűnnek, az 1680–1690-es évekbeli francia divatot követik, félelakes kivágásban és kézfejek ábrázolása nélkül. Elsősorban a dekorativitást, a felszínebb ábrázolásmódot képviselik, ami mindenk előtt a ruhák és a kellékek elnagyolt kivitelezésében láthatók. A királyi palotát díszítő „szépséggalériában” nem sokáig voltak a képmások, a porosz uralkodói családról, 1714-ben készített portrékkal együtt átkerültek a pillniti kastélyba az 1720-as években.

A porosz portrék az 1724-re elkészült úgynevezett Grünes Gewölbe termeiben voltak kiállítva, ami egyfajta korai múzeumnak tekinthető Kunstkammer volt. Újabb átalakítások 1727-ben kezdődtek, mert Erős Ágost egy nagyobb léptékű galériát szeretett volna kialakítani. Ilyen célra alakították át az egykori istállót, a Stallgebäude épületét 1729–1731 között. Itt az akkor már Pillnitzben őrzött „szépséggaléria” párjaként egy „Potenten-Galerie” létrehozását tűzték ki célul, ami a magasrangú politikai személyiségeket, hivatali pozíciójukban ábrázolt férfiakat mutattak be. Mányoki férfiportréi közül itt őrizték II. Rákóczi Ferenc, Bielinski lengyel főmarsall, Promnitz gróf szász kabinetminiszter, VI. Károly és egy ismeretlen spanyol úr arcképét. Mányoki Rákóczinál töltött szolgálataihoz hasonlóan itt is másolnia kellett korábbi portrékat.

Silvestre hatására a portréfestészet új irányokat vett, ennek jegyében Mányoki és készített két nagyméretű női egészalakos portrét 1720 körül. 1710-es évek végén már nem csak az uralkodóháznak készít megrendeléseket, hanem arisztokraták és gazdag polgárok felkérése is. Szakmailag elismert lett, erről árulkodnak a művészekről készült portréi. Szintén ekkor a gazdag lipcsei városi elit is egyre nagyobb számban rendelt tőle alkotásokat. Mányoki 1720 körüli alkotásai magas színvonalúak, elsősorban a francia arcképfestészet jegyében alkotott.

1723-ban Bécsben találjuk Mányokit, azonban odautazásának oka nem ismert pontosan, két kép árulkodik róla; VI. Károly császár lányairól Mária Teréziáról és Mária Annáról készített egy-egy portrét majd tovább haladt Magyarországra. 1724 szeptemberében érkezett hazájába, a végleges letelepedés szándékával. Rákóczi hívei kegyelmet kaptak, visszakaphatták vagyonukat. Mányoki öccse is birtokot kapott de előző tulajdonosuk miatt hosszú pereskedés indult. Mányoki időközben elvesztette a szász udvari festői címét, ezért 1726-ban visszautazik, többfelé is megfordul Németországban, végül 1731-ben tért vissza a szász fővárosba, immár végleg. Nem sikerült Magyarországon megfelelő megrendelői kört kialakítania és a nehézkes birtokviszonyok is hátráltatták letelepedését.

Mányoki az 1730-as évektől egyre kevesebb megrendelést kapott. Hosszas levelezés után kapta csak vissza udvari festői pozícióját 1736-ban. Stílusa elveszni látszik, nagyobb kivágásokkal dolgozik. A korábbi könnyedséget nem találjuk művein, leíró jellegűek lettek. A portréfestészet általános változását láthatjuk ezen, egy korábbi divatos stílus még érezteti hatását de az újabb, polgári jellegű portréfestészet még nem alakult ki. A vezető festő Louis de Silvestre megrendelései is fogyatkoztak.

Végül a XVII. századi holland hagyományokat elevenítette fel, stílusa újra nyugvópontra került. „Rembrandti” elemeket használ egy-egy portréján, pl. Gotter gróf turbános arcképén. Az 1740-1750-es években gyakoribbak lesznek a zsánerképekhez közelítő, jelmezes portrék és az idős, öregembereket ábrázoló képei. Mányoki Ádám Drezdában hunyt el 1757. augusztus 6-án.<sup>13</sup>

## BIBLIOGRÁFIA

Börsch-Supan, Helmut: *Die Kunst in Brandenburg-Preußen: Ihr Geschichte von der Renaissance bis zum Biedermeier dargestellt am Kunstbesitz der Berliner Schlösser*. Gebr. Mann Verlag, Berlin, 1980.

Buzási Enikő: *Mányoki Ádám (1673–1757)*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2003.

Marx, Harald: „Felragyogott a festőművészek szerencsecsillaga” Festészet és mecénatúra Erős Ágost és III. Ágost Drezdájában. In Buzási Enikő (szerk.): *Mányoki Ádám. Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, p. 29–57.

Kalmár János: Hatalmi helyzet és uralkodói udvar a 18. század eleji Európában. In Buzási Enikő (szerk.): *Mányoki Ádám. Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, p. 9–27.

---

<sup>13</sup> Buzási 2003, p. 147–208.